

Türkiye Örgütsel Yaşamında İslami Sosyal Sermayenin Değişimi: 1980- 2015³²

The Change of Islamic Social Capital in Turkey's Organizational Life: 1980-2015

Funda Kılıç
İstanbul Şehir Üniversitesi İ.Y.B.F

Binali Doğan
Marmara Üniversitesi İ.Y.B.F.

Özet

Araştırmanın amacı, ağ değişim kuramından hareketle, dine dayalı güçlü ve kapalı ağ ilişkilerinin, yeni kaynaklar ve fırsatları değerlendirme potansiyeli olması durumunda ne ölçüde değiştiğinin tespit edilmesidir. Araştırmada Türkiye bağlamında islami yönüyle örgütsel yaşamda etkili olan 40 ailenin ilişki ağları, 1980 - 2000 ve 2001 - 2015 olmak üzere iki dönem arasında ağdüzeneği yöntemi ile karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; “dini” eksen etrafında örgütlenen güvene dayalı güçlü, kapalı ilişkilerin, neoliberal normların yayılmaya başladığı 1980 ve sonrası süreçte, kendi içlerindeki yoğunluğun azaldığını, dışarıyla bağlantılarının, farklı ilişki ağları arasında köprü görevi üstlenen aracılık rollerinin ve yapısal boşlukları kullanma kapasitelerinin arttığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal sermaye; Ağ değişim kuramı; islami sosyal sermaye

Abstract

The aim of this study, based on network change theory, is to determine at what degree strong and closed network relations based on religion change, in case of the potential to utilize new sources and opportunities. In this study, the network relations of 40 families are compared using social network analysis based on two periods 1980-2000, and 2001-2015. The findings indicate that strong and closed relationships based on trust through religion axis, have lost their intensity within themselves, and their relations with the outside, their intermediary roles which act as bridges among different networks, and their capacities to use the structural holes have increased, after 1980 which is the milestone year for the spread of neoliberal norms.

Keywords: Social capital, network change theory, Islamic social capital

³²Bu çalışma Prof. Dr. Binali Doğan'ın danışmanlığında Kılıç F. Tarafından 2016 yılında tamamlanan “Kapalı ve Güçlü Bağlara dayalı Sosyal Sermayede Değişim: Türkiye Örgütsel Yaşamında İslami Sosyal Sermayenin Yapısal Evrimi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Sosyal sermayenin tüm tanımları aslında temelde dayalı oldukları ilişki ağları üzerinden yapılmaktadır. Cohen ve Prusak'a (2001: 87) göre "sosyal ağlar, sadece tanışıklıklardan ibaret bir şey değildir ve birçok insanı tanıyor olmak da tek başına, bir ağın mutlaka bir parçası haline gelmek demek değildir. Ağ üyeliği daha aktif bir özelliktir ve bir miktar zaman, enerji ve duygu yatırımı gerektirmekte, güçlü bir karşılıklık potansiyeli içermektedir". Fukuyama (2005: 45) ağı, "sıradan piyasa işlemleri için gerekli olanların ötesine geçen, gayri resmi normları ve değerleri paylaşan bireysel aktörlerden oluşan bir grup" olarak tanımlarken, Heidt (2006: 29) ağları, "bireyleri, grupları ve örgütleri çevreleyen kaynaklar ya da sosyal ilişkiler ağı ve bu ağlardaki bağların nitelikleri" olarak tanımlamaktadır. Ağ kuramları, son yıllarda yönetim ve organizasyon alanındaki kuramsal zenginliğin de bir sonucu olarak, yabancı yazında oldukça ilgi çekmeye başlamış fakat Türkiye'de konuyla ilgili oldukça sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır (Sözen 2007; Sargut 2006; Özen ve Aslan 2006; Karagül ve Dündar 2006). Bu araştırmanın amacı, ağ değişim kuramının temel savlarından hareketle, *neoliberal normların yaygın olduğu koşullarda, örgütsel yaşamda etkili, köklü normlara sahip, güçlü ve kapalı ağ ilişkilerinin ne yönde değiştiğinin tespit edilmesidir. Köklü normlara sahip ağların değişiminin zor olduğu ve kolayca değişmeyeceği konusunda yazında yaygın bir kanı mevcuttur*. Buna karşılık bu araştırma ilişkiler ne kadar köklü ve güçlü olursa olsun, yeni kaynaklar ve fırsatları değerlendirme potansiyeli nedeniyle değişme eğilimi göstereceğini iddia etmektedir. Bu değişme eğiliminde yerleşiklik kısıtlayıcı iken neoliberalizm anlayışının yaygınlığı ise değişime meşruiyet sağlayarak değişimi kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada "değişim"den kast edilen, köklü normlara sahip güçlü ve kapalı ilişkilerin zaman içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarda meydana gelen değişimlere kayıtsız kalmayarak, fırsat ve kaynaklara ulaşmalarını kolaylaştıracak farklı ilişki ağları ile bağlantılarını arttırmaları yani daha açık yapılara evrilmeleridir. Araştırmanın iddiası, değişim kuramı yazınında aktarılan güçlü ve yerleşik ilişkilerde değişime gösterilen direncin ya da aynı aktörlerle devam etme eğiliminin, bazı koşullarda -özellikle neoliberal normların yerleşmeye başladığı durumlarda- yerini fırsat ve kaynaklara ulaşabilmek adına değişime uyum sağlamaya bırakacağı üzerinedir.

Ağ içinde hangi tür ilişki biçimlerinin fayda sağlayarak sosyal sermaye olarak kabul edilebileceği ve hangi bağların birey ve örgütsel düzeyde daha fazla kazanımlara yol açacağı konusunda ağ kuramcıları arasında birbirini takip eden üç sav önem kazanmaktadır: güçlü bağlar, zayıf bağlar ve yapısal boşluklar.

Güçlü bağlarda temel sav birbirlerine yakın bir biçimde bağlanmış ağ içindeki aktörlerin, birbirlerine olan güvenleri sayesinde ticari ilişkilerle ilgili belirsizlikleri azaltacakları ve ortak çıkarları doğrultusunda işbirliği yapacakları iddiasıdır (Gargiulo ve Benassi, 2000: 184). Taraflar arasında güçlü ağ ilişkilerinin kurulması için karşılıklı güven mekanizması ön koşuldur (Sözen ve Basım, 2012: 310). Aktörler arasında güvene dayalı güçlü bağlar farklı şekillerde oluşabilmektedir. Taraflar arasında uzun süredir devam eden etkileşimler, geçmişte birlikte gerçekleştirilen işler (Burt, 2001: 101), aynı sosyal ve fiziksel ortamı paylaşma ve tarafların sosyal kimliğini pekiştiren belirli gruplarda yer alma eğilimleri, sosyal bağların yoğunlaşmasına neden olarak taraflar arasındaki bilgi paylaşımını arttırabilmektedir.

Uzzi'nin (1999: 483) "kol mesafesindeki ilişkiler" olarak da tanımladığı zayıf bağlar sosyal gruplar arasında nadiren gerçekleşen bağlantılar aracılığıyla oluşmaktadır.

Sadece bayram ya da özel günlerde görüştüğümüz farklı bir şehirde yaşayan bir kişi ile aramızdaki bağ “zayıf” olmakla birlikte, bizi çok uzak noktadaki başka bir sosyal çevreyle bağlantılı hale getirebilir. Granovetter’e (1973: 1369) göre, zayıf bağlar güçlü bağlara göre daha fazla bilgi avantajı ortaya çıkarır çünkü zayıf bağlar aktörün bir ağın değişik noktalarında birbirleriyle yakın ilişkisi olan üyeler tarafından oluşturulmuş güçlü ilişkilerden oluşan kapalı ağlar ile bağlantısını sağlamaktadır (Granovetter, 1983). Diğer taraftan, güçlü bağlardan içinde yer alan aktörler, gevşek bağlantıların az olması durumunda kapalı bir yapı içinde, kendilerine ulaşan bilgilerle yetinmek durumunda kalacaklardır. Burt’e (1992: 26) göre zayıf bağlar, toplum içindeki sosyal gruplar arasında ilişki sağlayarak bütünleştirici bir rol üstlenir.

Burt (1992), Granovetter’in (1973) zayıf bağlar tartışmasını biraz daha ileri götürerek yapısal boşluk teorisinden bahseder. Burt (1992), çalışmasında kapalıdan ziyade açık ağların önemine değinerek, ağ pozisyonundan en üst düzeyde ekonomik fayda sağlamanın yoğun ilişkiler içinde değil, arasında olduğunu savunur. Bir ağ içindeki aktörlerin sayısı ne kadar fazla olursa olsun, yine de her üyenin birbirleri ile bağlantısının olması çok zordur. Burt’e (1992) göre yapısal boşluk “bir sosyal ağ içinde aktörler arasında herhangi bir bağlantı olmaması durumu ile ortaya çıkan alanlardır”. Oluşan yapısal boşluklar da bilgi akışını engelleyecektir. İşte “yapısal boşluk kuramı” tam da bu noktada devreye girmektedir. Burt (1992, 2005) “bir sosyal ağ içinde birbirleri arasında bağlantısı olmayan taraflarla bağlantı sahibi olan “aracıların” ya da “köprü” vazifesi gören aktörlerin yapısal boşlukları doldurularak yapı içerisinde bilgiye erişim ve kontrol avantajlarına sahip olacağına” işaret etmektedir.

Podolny’e göre bir aktörün birbirleriyle bağlantısı olmayan diğer aktörlerin bulunduğu boşluklar açısından zengin bir yapı içerisinde aracılık rolü üstlenerek elde edeceği faydalar üzerine temellenen yapısal boşluklar teorisi, ağ bağlantılarının oluşumunu açıklayan ana ilkedir. Burt’e (2001: 34) göre sosyal yapılar arası boşluklar, bir başka deyişle yapısal boşluklar, bu aralığı dolduran aktörler için rekabetçi üstünlük sağlar. Burt (2005), yapısal boşluklar arasında köprü kurmanın; alternatif görüşlere ve uygulamalara ulaşılması, yeni görüşlere ve düşüncelere erken ulaşılması ve gerekli durumlarda aracı aktörün kendi düşüncelerini gruplara aktarma imkânı sağlaması gibi çeşitli faydalarının görülebileceğini ifade etmektedir.

Kapalı ve Güçlü Ağlarda Değişim

Ahuja, Soda ve Zaheer’in (2011) çalışmalarında, farklı analiz düzeylerinde ölçülen ağ yapıları çalışmalarının fazla olduğu, buna karşın ağların ortaya çıkış nedenleri, gelişimleri ve değişimlerine ilişkin çalışmalara yazında yeterince yer verilmediği belirtilmektedir. Stokman ve Doreian’da (2003) benzer sonuca vararak ağ çalışmalarında değişim konusunu inceleyen çalışmalara sık rastlanmadığını vurgulamaktadırlar. Ağ oluşumunun değişimi ya da gelişimine ilişkin çalışmaların azlığı yazında önemli bir boşluğun varlığını işaret etmektedir. Ağ, temelde üç ana yapı olan aktörler ve bu aktörleri ilişkilendiren bağlar ile bu bağların ortaya çıkardığı yapılardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu durum, ilişki ağlarının değiş(e)meyeceği anlamına gelmemektedir. İlişki ağları statik bir yapıya sahip olamayacağı gibi tersine sürekli kurgulanan, yeniden üretilen ve değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ilişki ağlarının nasıl evrildiğinin anlaşılmasına yönelik çalışmalar önemlidir.

Ağ değişim kuramı ağ değişimini, belirli bir süre olmaksızın (Inkpen ve Beamish, 1997, Park ve Ungson 1997), iki aktör arasındaki ilişkinin çözülmesi, yer değiştirmesi olarak tanımlamaktadır (Baker, Faulkner ve Fisher, 1998). Kapalı ilişki ağları, bir ağ yapısı içinde tüm aktörlerin birbirlerine yoğun ilişki ağlarıyla bağlandıkları bir yapıyı ifade etmektedir. İlişki ağının kapalılığı, ağı oluşturan aktörlerin gücüne ya da birbirlerine ulaşabiliyor olmalarına dayanmaktadır. Kapalı ağların, ilişkiler arasında güveni arttıran yapısı olmakla birlikte, aktörlerin yerleşikliğinin fazlaca oluşu dışarıdaki fırsatlara ulaşmalarına engel olabilir (Brass vd, 2004: 803). Ahuja vd (2012: 434) ilişkilerin kapalı olduğu ağlarda, durağan bir ağ yapısının olabileceğini belirtmektedir. Gulati ve Gargiulo'ya (1999:86) göre kapalı ağ yapılarında kendini tekrar eden ilişkiler, aktörlerin yeni bilgiye ulaşmak için kurdukları yeni bağlar ile değişiklik gösterebilirler. Bu yöntemle ulaşılan yeni bilgi, ağ için ne kadar yeni gibi görünse de aslında mevcut bilgiler ile melez bir yapı oluşturmaktadır.

Ağların evrimine ilişkin çalışmalarda Zaheer ve Soda (2009: 2), geçmiş ağdüzenekleri örüntülerinin güncel olanlar üzerinde son derece etkili olduğuna dikkati çekmektedirler. Ağ yapıları içinde geçmişin aktörlere, tecrübe ve bilgiden kaynaklanan fırsatlar sunmasını Soda vd (2004: 893) ağdüzeneklerinin hafızası olarak kavramsallaştırmaktadır.

Sonuç olarak ağ değişim kuramında, ağların nasıl ortaya çıktığı, geliştiği ve değiştiğine ilişkin çalışmalara yeterince yer verilmemesinin yanı sıra, özellikle kapalı ve yoğun ilişki ağlarının zaman içinde nasıl evrildiği sorusu önemli bir kuramsal boşluğa işaret etmektedir. Yazına göre köklü normlara sahip, güçlü ve kapalı ilişki ağları değişime direnç gösterecek, aynı aktörlerle devam etme eğilimi sergileyecektir. Diğer taraftan yazında yapısal boşlukları kullanma becerisine sahip aracı konumundaki aktörlerin bulundukları ilişki ağlarını kapalılıktan kurtararak daha gevşek bağlarla dışarıya açtığı görülmektedir. Sosyal ilişkilerdeki değişim düşünüldüğünde bu kapalı ve köklü normlara sahip yapılar ne yönde bir değişim göstermişlerdir? Bu noktada öncelikle sosyal ilişkilerde nasıl bir süreç geçirildiğinin ortaya konması gerekir.

Kuramsal Arka Plan ve Önermeler

1980'lerden başlayarak, neoliberal politikalar dünyayı değiştirmeye başlamış, Foucault'ya (2008) göre bireylere ve toplumlara sirayet eden hegemonik bir akıl ve söyleme evrilmiştir ve bu yeni yaşam biçiminin en ayırt edici özelliği, belirsizlik kavramı ile yerleştirilen rekabet ilkesidir. Stiglitz 2008'de Economist ile yaptığı röportajda (<http://economistsview.typepad.com/economistsview/2008/07/stiglitz-the-en.html>) neoliberalizmi, "piyasaların kendi hatalarını düzelttiği, kaynakları etkin şekilde dağıttıkları ve genel çıkara hizmet ettikleri şeklindeki köktenci nosyona dayalı her türlü fikri kapsayan bir kap" olarak tarif etmektedir. Fakat Dardot ve Laval (2012: 3) "Dünyanın Yeni Aklı Neoliberal Toplum Üzerine bir Deneme" adlı çalışmalarında neoliberalizmi bu şekilde tanımlamanın *yavan* bir söylem olacağını ve bunu doğrudan esinlendiği iktisadi politikaya indirgemenin *hata* olacağını belirtirler. Getirdikleri argüman neoliberalizmin artık yalnızca bir ideoloji olmadığı yaşama, hissetme ve düşünme biçimi olan bir yaşam normuna dönüştüğüdür. Dardot ve Laval'a göre yaklaşık 30 yıldan bu yana -özellikle 1980-1990 yıllarında neoliberal akılsallık yayılmıştır ve bu yaşam normu toplumu dönüştürmektedir.

Boratav (2003) 1979-80 yıllarını, “kapitalist sistemin merkezlerinde, öncelikle ABD ve İngiltere’de bir yandan kendi ulusal işçi sınıflarına, öte yandan da Üçüncü Dünya’ya karşı sermayenin katı çizgisinin Reagan ve Thatcher yönetimleri ile birlikte kesinlikle egemen olduğu bir dönüm noktası” olarak tanımlamaktadır. Neoliberalizmin ilk büyük atılımı Thatcher’la birlikte 1979’dan itibaren İngiltere’de ve Reagan’la birlikte 1981’den itibaren Amerika’da yapılırken Özal’ın 24 Ocak 1980 kararlarının bu iki yılın arasına yerleşmiş olması sembolik bir anlamla yüklüdür. Kendisinden kısa süre önce alınan 24 Ocak 1980 kararları ile kapitalist dünya pazarıyla derinden bütünleşmeyi hedefleyen neoliberal yönelişin temelini atılması ve bu kararların hemen arkasından askeri darbenin gelmesi tesadüf sayılamayacağı gibi birçok yazar tarafından 12 Eylül’ün tarihsel anlamı, Türkiye ekonomisini ve politik ve hukuki üstyapıyı sermaye birikiminin bu yeni patikası için hazır hale getirmek olarak yorumlanmaktadır (Buğra 2014: 86, Savran 2004: 28, Boratav 2003: 95). Göle’ye (2011: 174) göre özellikle 1980 sonrası Türk toplumu yeni davranış kodları geliştirmiş, liberalizm bireyin öne çıktığı bir düzen inşa etmiştir.

Bu süreçte dikkati çeken bir başka nokta 1980 sonrasında İslam, sosyal ve siyasal hayatın her zamankinden daha önemli bir parçasına haline gelmiştir (Buğra 2004: 128). Fakat burada İslam’ın dışında dünyada “din”in yeni kapitalizmin kültürel ve siyasi ortamında önemli bir unsur olduğuna, siyasi söylemin ve hükümet politikalarının yanı sıra toplumsal ilişkilerin içeriğini de etkiler hale getirdiğine dikkat çekmek gerekir. Habermas’ın şu sözünü hatırlamak gerekir: “Dini gelenekler ve inanç toplulukları 1989-90’daki çığır açıcı değişiminden beri yeni ve beklenmedik bir siyasal önem kazandı” (aktaran Buğra 2014: 41). Dinin bu yeniden önem kazanışını Buğra (2014: 42) “değişen ve belirsizleşen bir ortamda toplumsal ilişkilere anlam vermeye ve bu ilişkilerle başa çıkmaya çalışan insanlar için dinin giderek daha çekici bir hal aldığı öne sürülebilir” şeklinde özetlemiştir.

Güçlü ve kapalı bağlar dendiğinde “din” “sosyal sermayenin güven temeli yaratan bir unsuru” olarak karşımıza çıkar (Smidt, 2003: 33). Sargut ve Kırkbeşoğlu’nun (2011) çalışmasında “İslami inancın bir gereği olarak ortaya çıkmış yüksek güvene dayalı ilişkiler, cemaat normlarının İslami değerler bütününe hizmet amacı ve aktörlerin düzenli olarak birbirlerinden çeşitli etkinlikler yoluyla haberdar olması nedeniyle; bu gruptaki örgüt seçkinlerinin kendi aralarında kurdukları ilişkilerin çok daha güçlü bağlardan kurulu ve nicelik ve nitelik yönünden gelişmiş olduğu” belirlenmiştir.

Arslan’a (2001: 335) göre örgütsel yaşamda bir araya gelen İslami örgüt aktörlerinin 80’ler öncesi ve sonrası süreçte özellikleri de değişmiştir. 80’ler öncesinde bu aktörler daha az karlı ama daha düşük riskli, güvenli bir alanı tercih ederken, 80’lerden sonra bu dünyayı sadece Allah’a ibadet edileceği yer olarak görmenin ötesine geçerek, örgütsel yaşamda çok çalışmayı, tasarruflu olmayı ve birlik ve dayanışma örgütlenmesi oluşturmayı görev edinmişlerdir. Kuran’a (2002: 80) göre İslam ekonomisinin temel özelliklerini şunlar oluşturmaktadır: “Birincisi faiz yasağının olması, ikincisi zekatın olması, üçüncüsü ise İslami normların varolması ki bunlar iyiyi emredip, kötüyü yasaklar; israftan, savurganlıktan ve gösteriştan kaçınılmasını

emreder; zararlı sonuçlar doğuracak etkinliklere karşı çıkar; cömertliği teşvik eder ve bireyleri çok çalışmaya, fiyat belirlerken adil davranmaya ve başkalarının hakkını yememeye çağırır”.

MÜSİAD 1994 yılında “İş Hayatında İslam İnsanı: İslami İlkeler Göre Yönetilen Şirketlerde Örgütsel Davranış” başlığıyla yayınladığı raporda Homo Islamicus kavramından bahseder. Kavram bir yandan geleneksel Müslüman kimliği modern kapitalist ekonominin gereklilikleri ile uyumlaştırırken, bir yandan da homo economicus kavramına alternative bir tipoloji tanımlamaya çalışmıştır. Homo economicus bencil ve bireyci olmakla eleştirilirken “İslami işadamlarının” ahlak kuralları çerçevesinde davranması gerektiği ileri sürülmüştür. İlginç olan şudur ki, sunulan alternatif modelde, sadece Batılı kapitalistleri ve/veya Türk laik/büyük işadamlarını değil, aynı zamanda “geleneksel işadamı” tipolojisini de ciddi biçimde eleştirmiştir. Buna göre geleneksel işadamı, dar görüşlü, işyerini genellikle hane halkının emek gücü ya da az sayıda işçiyle çeviren, dindar ancak sermaye birikimini gerçekleştirecek girişimci ruhtan yoksun küçük dükkan ya da atölye sahibi kişidir. Bu çerçevede geleneksel işadamlarının aksine homo islamicus rasyonel, hesapçı, rekabetçi, yenilikçi ve faydacı olmakla birlikte toplumun ortak faydasını da gözetken bir birey olarak tasvir edilmiştir. Kısacası “ahlaki kapitalizm” vurgusu ile Batı tipi modelden farklılaştırılmıştır (Hoşgör 2013: 230). Buna göre İslam’ın adalet ve kardeşlik idealleri, üretken ve barışçıl sınıai ilişkileri beraberinde getirecektir: *“İşçilerin çok çalışmak, tembellikten kaçınmak, işverenlerine saygı göstermek ve üretim araçlarına zarar vermemek için büyük itina göstermek gibi dini vecibeleri varken, bunun karşılığında işverenin de çalışanına karşı adil olması ve daha teri soğumadan emeğinin hakkını vermesi gerekir.”*

Şirketler mesleki eğitim programları yerine haftalık dini eğitim kursları vererek ve/veya günlük çalışma temposunu ibadet saatlerine göre düzenleyerek çalışma yaşamına ilişkin değer ve normları yeniden tanımlamaktadır. Üstelik bu yaklaşıma göre karşılıklı güven duygusunun ve sorumluluk bilincinin gelişmesi, sermaye ile emek arasındaki uyumun garantörü olarak işlev görmektedir. Bu da, iş hukukuna ve sendikalara gerek olmadığı anlamına gelmekte, grevler ve diğer direnişler işçileri tembelleştirdiği için sert bir dille kınanmaktadır (Hoşgör 2003: 231). Buğra’ya göre (2003:144) giderek islam ahlakına dayanan bir ekonomik düzen içinde, İslami ilkelere göre gayet hakkaniyetli davrandıklarına inanan müslüman işverenlerin işçi haklarını tam bir vicdani rahatlık içinde ihlal edebilmeleri de mümkündür. Göle ve Yankaya’nın (2013) “İslami burjuvazi ve Türk modeli” araştırmasında İslami burjuvazinin islam ahlakı yerine iş ahlakına vurgu yaptığı, işinde başarılı olmak, rekabet edebilmek, esneklik, pragmatizm, dışarıya açılmanın ön planda olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye’nin son otuz yıllık siyasal ekonomik dönüşümü bağlamında neoliberal islamcı iktidarın “dünya görüşüne” uygun olarak Anadolu sermayesinin örgütlenmesini, Durak (2011: 34) “dindar muhafazakar burjuvazi”, Yavuz (2005) “muhafazakar müslüman burjuvazisi” olarak adlandırır. Yavuz (2005:139) bu yeni burjuvazinin üç ana özelliğini:

- “Dinsel ve sosyal olarak muhafazakar, ekonomik olarak liberal ve özel girişime eğilimli,
- Aile ve dinsel ağlar sayesinde başlangıç sermayesini oluşturma imkanına sahip

olduğu için servet birikimine daha yakın,

- Devletin ekonomiye müdahalesine keskin(!) bir şekilde karşı olarak” sıralamaktadır.

Durak (2011:39), Emeğin Tevekkülü adlı çalışmasında “İslam protestanlaşması” ifadesi ile İslami müteşebbislerin iki farklı niteliğine gönderme yaparak birincisini daha çok “kapitalist ruh” ile, ikincisini daha çok “püriten meslek örgütlenmesi” ile ilişkilendirir. Durak’ın (2011) işaret ettiği “kapitalist ruh” Dardot ve Laval’ın (2012) tanımladığı neoliberal normu hatırlatmaktadır. Dardot’a (2012) göre neoliberal norm “herkese genelleşmiş bir rekabet ortamında yaşamayı buyuran, toplumsal ilişkileri piyasa modeline göre düzenleyen, birey dahil herşeyi dönüştüren” bir varoluş normudur. Yavuz (2008) cemaatlerin doğaları gereği farklılıkları değil “aynılaşmayı” savunduklarını fakat gittikçe İslam’sız bir İslam anlayışı hakim olduğunu ve güce dayanmış bu İslam anlayışının ahlaki çekirdekten uzaklaştığını, Türkiye’de bir cemaate mensubiyetin büyük oranda “yükselme” veya “belli kazanımlar elde etme” amacı taşıdığını söylemektedir. Öte yandan İslami Kalvinistler başlığı ile yayınlanan araştırmada (<http://www.esiweb.org>, 2005) İslamın ahlak ve prensiplerine uygun çalışan örgütlerin de ekonomik sistemde başarılar elde ettiği görülmektedir.

Sargut ve Kırkbeşoğlu’nun (2011) Türkiye’de laik/liberal ve İslamcı düşünce ekseninde bir araya gelmiş örgüt seçkinlerine ilişkin yaptıkları çalışmada; “İslam’ın temel ahlak ve prensipleri ekseninde bir araya gelmiş örgüt seçkinlerinin ilişkilerinin laik/liberal örgüt seçkinlerine kıyasla daha yerleşik ve güçlü bağlardan oluştuğu, İslami gruplara giriş ve çıkışların diğer gruplara kıyasla daha kapalı ve zor olduğu, görece dışa kapalı bu tür yapıların kendi içinde güven unsurunun gelişmesine, yayılan bilginin kolay benimsenmesine, haberleşmenin kuvvetlenmesine ve çok fazla çeşitlenmeyen yaşam alışkanlıklarının ortak paydada kullanılmasına yol açabilmesi nedeniyle daha homojen bir yapının oluştuğunu” göstermişlerdir. Sargut ve Kırkbeşoğlu’nun (2011) katkılarını bakıldığında İslami seçkinlerin, laik seçkinlere göre daha güçlü ve kapalı bağlara sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan örgütsel yaşamda rol alan İslami aktörlerin ilişkilerinin kendi içlerinde geçmişlerine kıyasla neoliberal normlar bağlamında geçirilen süreç düşünüldüğünde değişmemesi mümkün değildir. Sargut ve Kırkbeşoğlu’nun (2015) hem seküler hem İslami ekseninde bulunan iki ayrı grubu ele alarak yaptıkları bir diğer çalışmada, İslami eksen etrafında örgütlenen aktörlerin kapalı ve güçlü ağlara sahip olmalarına rağmen, aracılık rollerinin yani yapısal boşlukları kullanma becerilerinin arttığı belirlenmiştir. Burt (1992, 2005) yapısal boşluğu “bir sosyal ağ içinde aktörler arasında herhangi bir bağlantı olmaması durumu” olarak tanımlanmakta ve “bir sosyal ağ içinde birbirleri arasında bağlantı sahibi olmayan taraflarla bağlantı sahibi olan “aracıların” ya da “köprü” vazifesi gören aktörlerin yapısal boşlukları doldurularak yapı içerisinde bilgiye erişim ve kontrol avantajlarına sahip olacağına” işaret etmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın ilk önermesinde yer alan kapalı özellikte olan sosyal ağların, neoliberal normların yaygın olduğu ortamlarda daha açık yapılara evrileceği iddiasının bir uzantısı olarak, daha açık yapılara dönüşen sosyal ağlarda yapısal boşluklar oluşacak ve aracı konumunda olan aktörlerin bu yapısal boşlukları kullanma becerileri artacaktır. Bu bilgiler ışığında;

Önerme 1. *Neoliberalizmin yaygınlığı, uzun bir geçmişe sahip köklü normların kapalılıktan kurtularak daha açık ilişkilere evrilmesinde rol oynayacaktır.*

Önerme 2. *Köklü normlara sahip, güçlü ve kapalı ağ ilişkilerinin, neoliberal normların yaygın olduğu ortamda yapısal boşlukları kullanma eğilimleri, geçmişlerine kıyasla artacaktır.*

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu araştırmada ileriye sürülen sav; köklü normlara sahip, güçlü ve kapalı ağ ilişkileri, yeni kaynaklar ve fırsatları değerlendirme potansiyeli nedeniyle değişme eğilimi gösterecektir. Bu değişme eğiliminde yerleşiklik kısıtlayıcı iken neoliberalizm anlayışının yaygınlığı ise değişime meşruiyet sağlayarak değişimi kolaylaştıracaktır.

Veriler ve Yöntem

Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırma sorusundan hareketle bu araştırmada kapsamına alınacak aktörlerin üç özelliği olması gerekmektedir:

1. Neoliberal normların yaygın olduğu örgütsel yaşamda, köklü normlara sahip kapalı ve güçlü ilişki ağları içinde yer almak,
2. Örgütsel yaşamda bugün rol almak,
3. İlişkilerin zamansal kıyaslama içermesi nedeniyle örgütsel yaşamda geçmişten bugüne kıyaslanabilir süre yer almak.

Araştırma sorusundan hareketle Türkiye’de etkili islami sermayedar grubu; islamın temel ahlak ve prensipleri ekseninde bir araya gelmiş, islami kimliği baskın, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesine katkıda bulunan fakat genel çıkara hizmet ederek bunu yapan bireyler olarak tanımlanabilir. Bu tanım ışığında Türkiye’de TUSKON, MÜSİAD, ASKON ve TÜMSİAD gibi derneklere üye olan aktörler örgütsel yaşamda etkili islami sermayedar grubu tanımına girer mi?

Bu derneklerin tüzükleri, resmi web sayfalarında yazılı üyelerden beklentileri, idari kadroyu oluşturan yönetim kurulu üyelerinin söylemleri incelendiğinde; referans noktasının islamın temel ahlak ve prensipleri olduğu, neoliberal ekonomik sistemi destekleyen ama toplumsal faydayı göz ardı etmeyen yaklaşımlar içerdikleri görülmektedir. Çizelge 1. ASKON, MÜSİAD, TÜMSİAD, TUSKON derneklerinin misyon ve değerlerinde yer alan ifadeler ve üyelerin söylemleri incelendiğinde neoliberal normların tamamen sahiplenilmese bile benimsendiğine dair işaretlerin bulunması nedeniyle bu derneklerin üyeleri, bu ağlar içinde yer alarak edindikleri islami sosyal kimlik nedeniyle araştırma konusu aktörlerdir.

Türkiye bağlamında örgütsel yaşamda bugün aktif rol alan aktörler saptanırken, örgütsel yaşamda söz sahibi kuruluşlarca yayınlanan ikincil veri listelerden faydalanılmıştır. Bu anlamda örgütsel yaşamda en çok etkisi olan şirketlerin yıllık sıralamasını saptamasıyla bilinen İstanbul Sanayi Odası’nın yapmış olduğu ISO 500 listesi ön plana çıkmaktadır. ISO, 1993 yılından itibaren her yıl, belirlediği kriterler doğrultusunda ilk 500 ve ikinci 500’e giren şirketleri yayınlamaktadır.

ÇİZELGE 1
Dernekler

Dernek Adı	Açılımı	Kuruluş Yılı	Üyelerden Beklenenler	Değerler	Kaynak
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği	1990	Milî ve manevî değerlerin korunması, dürüstlük, hakkaniyet, samimiyet şarttır olmak. Homo Islamicus; helal ve meşru yollardan kar ederken toplumsal ve vicdani sorumluluklarını unutmayan, emeğin hakkını veren, adaletini üstün tutan, ahlak sahibi katıksız bir insandır.	Dürüstlük Hakkaniyet Samimiyet Adil Vicdani Sorumluluk Helal ve meşru kazanç	http://www.musiad.org.tr
ASKON	Araçolu Askerleri İşadamları Derneği	1998	İş ve özel hayat ahlakı esastır. Peygamberimizin ticari hayatı ASKON üyelerine örnektir. Milî değerler önemsenir. ASKON özgür ve dinamik bir ortamdır.	Hak Adalet Ahlak Sevgi Sorumluluk Özgürlük Erdemlilik Kale Yenilme İsraftan Kaçınma	http://www.askon.org.tr
TÜMSİAD	Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği	2005	Üyelerimiz arasında ekip çalışması anlayışını yayarak, kurumsallaşmaya ve köklü müesseselerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmak. Toplumumuzun kültürel ve manevî değerleri ile beslenmiş, evrensel iş ahlakını benimsemiş, örnek iş adamı ve verimli işletme modelleri oluşturmaya ve yaygınlaşmasına destek olmak.	Çalışkanlık Dürüstlük Saygınlık Mütevazılık Şeffaflık Mütevebbelik Yenilikçilik Tutarlılık Gelişime açıklık Güvenirlilik	http://www.tumsiad.org.tr
TUSKON	Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu	2005	Türkiye'nin coğrafi dağılımı doğrultusunda Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz, İç Anadolu ile Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde bir araya gelen işadamları birleşerek federasyonlar	Çalışkanlık Dürüstlük Güvenirlilik Helal ve meşru kazanç	http://www.tuskon.org

İnceleme sonucunda ISO 500'de olup TUSKON, MÜSİAD, TÜMSİAD, ASKON'a üye olan 56 şirket saptanmıştır. Bazı şirketlerin aynı holding bünyesinde olduğu görülmüştür (Ülker grubu-4 şirket gibi). Dolayısıyla şirket sahipleri üzerinden gidildiğinde 56 olan sayı 41 adete inmiştir. Bu inceleme süreci devam ederken 1 şirketin hem TUSKON hem MÜSİAD üyeliğinden her iki örgütün politize olması nedeni gösterilerek ayrılması nedeniyle bu aktör listeden çıkarılmış listede 40 adet aktör kalmıştır. Böylece 1. ve 2. kriter tamamlanmıştır. Çizelge 2. de araştırmaya konu aktörlerin listesi yer almaktadır.

ÇİZELGE 2
Araştırma Kapsamına Alınan Aktörler

NO	İL	BAĞLI OLDUĞU İŞADAMLARI DERNEĞİ	YÖNETİM KURULU BAŞKANI/ŞİRKET SAHİPLİĞİ	İŞ HAYATINA GİRİŞ YILI
1	Konya	Müsiad	T.B.	1956
2	İstanbul	Müsiad/Tüsiad	E.D.	1957
3	Denizli	Tuskon	O.A.	1969
4	İstanbul	Tuskon	Y.K.	1970
5	Kayseri	Tuskon	A.K.	1972

6	İstanbul	Tuskon	H.A.	1975
7	Ankara	Tuskon	H.B.B.	1978
8	Adana	Askon	S.Ç.	1979
9	Gaziantep	Müsiad/Tuskon	O.N.	1979
16	Mersin	Tuskon	H.A.	1980
14	İstanbul	Tuskon	N.E.	1980
12	Gaziantep	Tuskon	Ö.Ö.	1980
10	Gaziantep	Tuskon	M.K.	1980
13	İnegöl	Tuskon	Y.K.	1980
11	Gaziantep	Tuskon	M.T.	1980
15	İstanbul	Tuskon	C.D.	1980
17	Konya	Tuskon	R.H.	1983
18	Antalya	Müsiad	A.S.	1984
19	Kahramanmaraş	Tümsiad	M.H.Ö.	1984
20	Ereğli/Kdz	Müsiad	A.Ç.	1985
21	İstanbul	Tuskon	A.A.	1986
23	İstanbul	Tuskon	İ.K.	1987
24	Kayseri	Tuskon	H.B.	1987
22	Adana	Askon	H.Ç.	1987
25	İstanbul	Tümsiad	M.M.C.	1988
26	Konya	Tuskon	H.Ş.	1988
29	İstanbul	Tuskon	Ö.F.K.	1989
27	Ankara	Tuskon	H.A.İ.	1989
30	Kahramanmaraş	Tümsiad	A.G.Ç.	1989
28	Gaziantep	Tuskon	T.K.	1989
31	Düzce	Tuskon	A.E.	1990
33	Kahramanmaraş	Tümsiad	A.K.K.	1991
32	Denizli	Müsiad	M.K.	1991
34	Gaziantep	Tuskon	M.Ç.	1993
35	İskenderun	Müsiad	F.T.	1993
36	İstanbul	Müsiad/Tümsiad	M.Ü.	1994
37	Kahramanmaraş	Tümsiad	Ş.B.	1995
38	Kahramanmaraş	Tümsiad	A.Ş.	1996
39	Denizli	Tuskon	N.S.	1997
40	Kahramanmaraş	Tuskon/Tümsiad	K.K.	1998

Belirlenen bu 40 islami aktör örgütsel yaşamda hangi yıllardan itibaren var olmuştur? Bu sorunun yanıtlanması için şirketlerin kuruluş yılları ve aktörlerin örgütsel yaşama aktif katıldıkları yıllar çıkarılmıştır.

1. Dönem 1980-2000; Tablo 6. da görüleceği üzere araştırmaya konu aktörlerden dokuz tanesi 1956-1979 yılları arasında örgütsel yaşama girmişlerdir. Fakat ağırlıklı olarak neoliberal islami aktörlerin 1980 ve sonrasında iş hayatına girdikleri (31 aktör) bununla birlikte Türkiye bağlamında neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı yıllar olarak da 1980'lerin kaynak gösterildiği bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmaya konu aktörlerin ilişkilerine yönelik taramada 1. Dönem 1980'den başlatılacak 1990 yılında halen aktörlerin örgütsel yaşama girmeye devam etmesi nedeniyle 2000 yılında bitirilmiştir.

2. Periyod 2001 - 2015; 40 aktörün örgütsel yaşama girdikleri yılların 1980-2000 arası dönem aralığında olması ve ilişkilerin zaman içindeki değişiminin incelenmesi amacı düşünüldüğünde ikinci periyod 2001'den 2015 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır.

Ağ Ölçüm Yöntemi

Bu çalışmada ölçüm yöntemi olarak “ağdüzeneği analizi” yöntemi kullanılmıştır. Ağdüzeneği analizi, “bireyler, gruplar veya örgütler arasındaki iletişim bağlantılarının doğasını tanımlayan ve dolayısıyla bu aktörler arasındaki ilişkiler ağını ortaya çıkaran bir yöntem”dir (Sözen, 2007). Monge’a göre (2001) aktörler arasındaki ilişki ağları, “arkadaşlığa veya akrabalığa dayalı yakın bağlardan oluşabileceği gibi, örgütsel yaşantının bir gereği olarak ortaya çıkan yenilik ve üretim bağlantıları şeklinde de ortaya çıkabilir”. Ağ düzeneği çalışmalarında, aktörler arasında bulunan ilişkiler belli değerlerle kodlanarak bir matris şekline getirilir. Örneğin aktörler arasında ilişki olması durumunda “1” değeri verilirken, hiç bir ilişkinin olmadığı durumda “0” değeri verilir. 1-0 kodlama yöntemi ile araştırmaya konu aktörler arasındaki karşılıklı ilişki düzeyi belirlenir. Ağdüzeneği analizinde, aktörler arasındaki bağlantıların “0” veya “1” değerleri verilerek kodlanmasının yanı sıra ağırlıklandırma da yapılabilir. Aktörler arasındaki ilişkilerin ağırlıklandırılması o ağa ilişkin yoğunluk, merkezilik, aracılık, kapalılık gibi özelliklerinin ortaya çıkarılmasına da imkan sağlar. Ağırlıklandırma yöntemi farklı aralıklarda olabilir. “1” değerinden “10” değerine kadar olabileceği gibi ilişkilerin biçimlerine göre yapılan sınıflandırma sonucu daha dar ya da daha geniş aralıklarda da olabilir. Bu çalışmada ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak ilişkiler 1-10 aralığında kodlanmıştır. Ağırlıklandırma yönteminde “0” değeri girilmiş aktörler, diğerleri ile hiçbir ilişkisi olmayan aktörleri, “10” değeri girilmiş aktörler diğerleri ile çok yakın ilişkiye sahip aktörleri esas almaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada örgütsel yaşamda etkili ve önemli bir yere sahip 40 aktörün ağ ilişkilerinin belirlenmesi için veriler ikincil veri kaynakları üzerinde araştırma yapılarak elde edilmiştir. Burada araştırılan konu aktörler arası ağ düzenekleri olduğu için, analiz birimi bireylerdir. Dolayısıyla, belirlenecek her bir ağ bağlantısı bir bireye doğru olacaktır. Günümüzde internet etkili bir araştırma aracı ve bilgi edinme kaynağı haline gelmiştir. Bir birey ile ilgili kişisel her türlü bilgiye, ya da gazete haberine ya da internet ortamında adının geçtiği her sayfaya ulaşılması mümkündür. Her 40 aktörün sahip olduğu bilinirlik düşünülürse, firma yöneticilerinin isimlerinden yola çıkılarak internet üzerinden arama motorlarıyla gerçekleştirilecek veri toplama çalışması sonucunda hem bireysel ilişkileri hem de firma adına gerçekleştirdikleri bağlantıları gösteren birçok saptamanın yapılması mümkün olabilir. Ağ analizlerinde, aktörler arasındaki ilişki biçimlerinin herhangi bir sınırlama olmadığından, her türlü ilişki (sosyal, piyasa, akrabalık,..vs) biçiminin analize dahil edilmesi planlanmıştır. Buna göre, internet arama motorları ile gerçekleştirilen veri toplama aşamasında şu kaynaklara erişilmiştir: özgeçmişler, gazete arşivleri, cemiyet haberleri, belgeler, kurumların resmi siteleri. Bunula birlikte otobiyografiler ve araştırma kitapları da kaynaklar arasında yer almaktadır.

Yukarıdaki kaynaklar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda belirlenen ağ ilişkilerinin, gerekçeleri ve kaynakları ile birlikte listelenmiştir. Ağ ilişkileri saptanan yöneticilerin isimleri ve bu ilişkilerin belirlendiği kaynaklar, kişilerin özel hayatları ile iş yaşamlarına saygı göstermek amacıyla açıklanmamıştır. Veri toplama sürecinde karşılaşılan varsayıma dayalı bilgiler, ilişkilerin belirlenmesinde değerlendirmeye alınmamıştır.

Veri Girişi, Ağ Verilerinin Sınıflandırılması ve Test Yöntemi

UCINET 6.0 programı; aktörler arasındaki bağlantıların sayısını, yoğunluğunu, aracı pozisyonundaki aktör sayısını, iç ve dış aracılık rollerinin sayısını, yapısal boşluk kullanma potansiyelini, yalın aracılık rollerinin tüm aracılık rollerine oranı, merkez - çevre alanlarında yer alan aktörlerin sayısını vb pek çok kritik ağ ölçümlerini analiz edebilen bir programdır. Aktörlerin ve ailelerinin isimlerinden hareket edilerek elde edilen doküman analizi neticesinde, belirlenen her ilişki 0 ile 10 değerleri verilerek (ağırlıklandırılarak) matrise girilmiştir. Bu ağırlıklandırma aşaması, araştırmanın bulgularının tutarlı çıkması açısından son derece önemlidir. Ağırlıklandırma aşamasında, aktörlerin diğer aktörlerle ilişkileri ve yakınlığının düzeyi dikkate alınmıştır. Çizelge 3. çalışmada kullanılan ağırlıklandırmayı göstermektedir.

ÇİZELGE 3
Ağ İlişki Biçimlerinin Nitelik Bakımından Sınıflandırılması

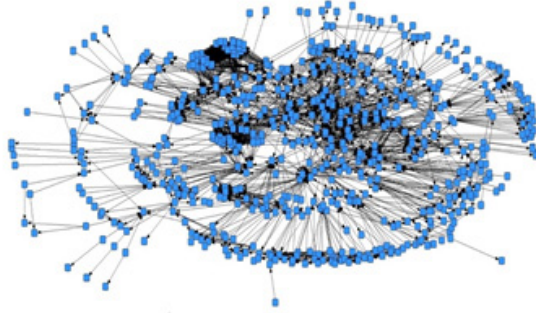
Derece	Nitelik
10	Birinci derece akrabalık
	Aynı şirkette yönetim kurulu üyeliği ve ortaklığı
	Derneklerin bağlı oldukları federasyonlar
	Grup şirketlerinden
9	Dernek kuruluş aşamasında kurucu üyelik
	Dernek başkanlığı
	Dernek yönetim kurulunda görev alma
	Siyasi parti genel başkanlığı
	Aynı şirkette yönetim kurulu üyeliği, başkan yardımcılığı
	Aynı dernek, parti, kulüplerde kurucu üyelik
8	Dernek'e üyelik
	Kulüpler'e üyelik
	Finansal destek sağlama
7	Uygulamaya geçilmeden önce fikir sorulması
	Ülke fahri konsolosluğu
	Nikah şahitliği
	O ülkenin geleceğini etkileyen derecede yatırım
	Belli bir medya grubunda sık yapılan haberler
	Aynı siyasi partide aynı dönem bakanlık, milletvekilliği
	Derneklerin üyeleri ile olan ilişkisi
	Siyasilerin/derneklerin kişiler hakkında kamuoyunda yaptıkları olumlu açıklamalar
	Kurumlarda üst düzey pozisyonda çalışma
6	Başbakan ya da Cumhurbaşkanı'nın yurtdışı gezisine katılmak
	Düğüne davetli olarak katılmak
	Açılışa katılmak
	Sık yapılan ziyaretler
	Siyasi karar verme konumunda olan kişilerle yakınlık
	Kurumlar/kişiler arası danışmanlık

	Destek veren kamu uygulamalarının yapılması
	Yatırım yapılan ülke
	Çok yoğun yatırım yapılan ülke
	Dernek'in, kulüb'ün üyeleri ile olan ilişkisi
	Kurumların verdikleri ödülleri belirlemede yapılan jüri
	Yekiyi kullanarak yapılan baskı
5	Kişilerin aynı vakıflara, derneklere, kulüplere üyelikleri
	Yetkili kişilerle birlikte yapılan ziyaretler
	Karşılıklı ziyaretler
	Kurumların kişileri ödüle layık görmesi
	Üniversite/lise sınıf arkadaşlığı
	Kişilerden uygunluk almak amacıyla görüşülmesi
4	Üniversiteler tarafından verilen fahri doktoralık
	Hizmetlerinden dolayı onur belgesi verilmesi
	Dernek, parti, kulüplerin yönetim kadrolarında aday listede yer alma
	Kurumlar tarafından ödül verilmesi
	Derneklerin etkinliklerine konuşmacı olarak katılım
3	Birlikte ortak toplantılara katılım
	Aynı dönem rekabete dayalı tanışıklık
	Araştırma sahasında yer alma
	Başsağlığı, kutlama gibi iletişimler
	Aynı sosyal davetlere birlikte katılmak
2	Eğitim amaçlı tanışıklık
	Eğitim amaçlı gidilen yurtdışı ülkeler
	Mezun olunan okul
1	Eleştiriye dayalı görüşler
	Destek vermeyen kamu uygulamalarının yapılması
	Siyasi yaşamda rekabete dayalı tanıma
0	Aralarında hiçbir ilişki yok

Analiz ve Bulgular

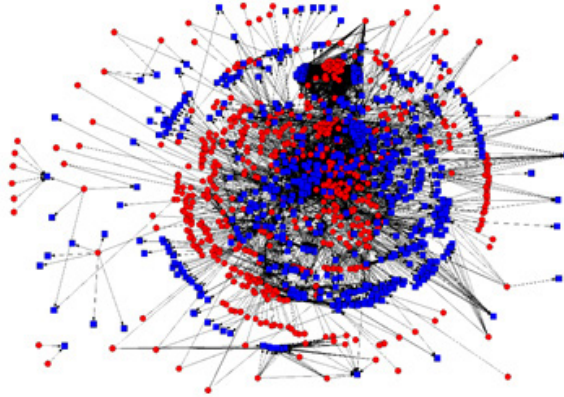
Her iki döneme ait yani 1980 - 2000 ve 2001 -2015 yılları arası ağ ilişkilerinden yola çıkılarak toplanan verilerin sonucunda, örgütsel yaşamda etkili islami aktörlerin, diğer aktörlerle sahip olduğu ilişkiler kesitsel olarak belirlenmiştir. Toplamda kırk aktörün ağ ilişkileri araştırılmış ve bulunan ilişkiler gerekçeleriyle beraber kayıt altına alınmıştır. Öncelikle saptanan her bir ilişki, UCINET programının veri giriş matrisine ikili kodlama (1,0) yöntemi kullanılarak girilmiştir. Daha sonra da belirlenen tüm ağ ilişkileri, sınıflama kriterleri dahilinde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma üzerinden ilişkiler, 1'den 10 puana kadar ağırlıklandırılmıştır.

ÇİZİM 1
1980-2000 Ağ Grafiği

Çizim 1’de 1980-2000 yıllarına ilişkin ağ düzeneği verilerinden elde edilen grafik, Çizim 2’de 2001-2015 yıllarına ilişkin ağ düzeneği verilerinden elde edilen grafik yer almaktadır. Her iki grafik görsel olarak incelendiğinde ikinci periyodu içeren Çizim 2’nin, 1. Periyodu içeren Çizim 1’den yoğunluk ve dışa açılım olarak daha fazla yayılım gösterdiği gözlenmektedir.

ÇİZİM 2
2000 - 2015 Ağ Grafiği

ÇİZELGE 4
Ağ Verilerine İlişkin Temel Tanımlamalar 1980-2000

Ağ Bağlantı Sayısı	2.414	Ağ Elemanlarının Sayısı	321
		Ağ Matrisinin Boyutu	321 x 321

Çizelge 4’ de görüldüğü üzere, 1980 - 2000 yılları arasında, aktörler arası ağ düzeneği toplamda 321 elemandan oluşmaktadır. Bu elemanlar arasında 2.414 adet ağ ilişkisi bulunmaktadır. Ağ düzeneğini oluşturan matrisin boyutu 321 x 321’dir.

Çizelge 5’ de görüldüğü üzere, 2001 - 2015 yılları arasında, aktörler arası ağ düzeneği toplamda 625 elemandan oluşmaktadır. Bu elemanlar arasında 6.587 adet ağ ilişkisi bulunmaktadır. Ağ düzeneğini oluşturan matrisin boyutu 625 x 625’dir.

ÇİZELGE 5
Ağ Verilerine İlişkin Temel Tanımlamalar 2001 - 2015

Ağ Bağlantı Sayısı	6.587	Ağ Elemanlarının Sayısı	625
		Ağ Matrisinin Boyutu	625 x 625

Önerme 1. Neoliberalizmin yaygınlığı, uzun bir geçmişe sahip, köklü normların kapalıktan kurtularak daha açık ilişkilere evrilmesinde rol oynayacağını ileri sürmekteydi. Bu hipotezin sınanması için her iki döneme ait UCINET programının yoğunluk ve dış derece hesaplamaları karşılaştırılmıştır. Yoğunluk; “belirli bir ağdüzeneğindeki mevcut bağlantıların tüm bağlantılara oranı olarak tanımlanmaktadır” (Monge ve Contractor, 2001: 444). Dolayısıyla Ö1’e göre beklentimiz islami aktörlerin 2001-2015 yılları arasındaki ilişki ağlarındaki yoğunluğun, 1980-2000 yılları arasındaki sürece göre azalacağı yönündedir. Bunun için UCINET programının yoğunluk hesaplama özelliği her iki grup için de ayrı ayrı kullanılmıştır.

ÇİZELGE 6
Yoğunluk Tablosu

Dönem	Ortalama Değer
1980-2000	0,179
2001 - 2015	0,129

Elde edilen bulgular Çizelge 6.’da görüleceği üzere ilk periyodda %18 olan ilişki ağlarının yoğunluğunun, ikinci periyodda %13’e gerilediği yani İslami ilişkilerin geçmişlerinde daha yoğun ilişkilere sahip iken, zamanla daha az yoğun ilişki ağına sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Önerme 1 için gerekli iki koşuldan biri doğrulanmıştır.

ÇİZELGE 7

Aktörler	Üyelik	1980-2000 Dış Bağlantı Derecesi	2001 - 2015 Dış Bağlantı Derecesi	% Değişim	Örgüt Yaşı	İl
A1	TUSKON	6.333	251.000	3863%	22	Gaziantep
A2	MUSIAD	9.333	309.750	3219%	30	Ereğli/K.d.
A3	TUSKON	10.000	270.000	2600%	35	İnegöl
A4	TUSKON	9.000	227.000	2422%	35	Gaziantep
A5	TUSKON	12.000	262.667	2089%	37	Ankara
A6	TUSKON	13.333	217.333	1530%	35	Gaziantep
A7	TUSKON	8.000	122.000	1425%	25	Düzce
A8	TUMSIAD	9.000	136.333	1415%	24	Kahramanmaraş
A9	TUSKON	9.000	124.500	1283%	35	Gaziantep
A10	TUSKON	16.400	187.000	1040%	35	İstanbul
A11	MUSIAD	13.667	126.667	827%	59	Konya
A12	TUMSIAD	14.000	111.500	696%	27	İstanbul
A13	ASKON	19.000	142.000	647%	28	Adana

A14	TUSKON	27.333	190.200	596%	32	Konya
A15	TUSKON	33.000	216.500	556%	26	İstanbul
A16	TUMSIAD	9.333	61.000	554%	20	Kahramanmaraş
A17	TUSKON	12.500	77.500	520%	46	Denizi
A18	TUSKON	39.000	235.500	504%	35	Mersin
A19	TUSKON	14.000	77.500	454%	26	Gaziantep
A20	TUSKON	12.000	66.000	450%	26	Ankara
A21	MUSIAD	48.667	258.667	432%	22	İskenderun
A22	MUSIAD/TUSIAD	37.500	176.333	370%	58	İstanbul
A23	TUSKON	21.000	77.000	267%	43	Kayseri
A24	TUSKON	28.000	96.000	243%	40	İstanbul
A25	TUSKON	22.000	72.500	230%	35	İstanbul
A26	ASKON	49.000	161.143	229%	36	Adana
A27	TUMSIAD	24.667	81.000	228%	31	Kahramanmaraş
A28	TUSKON/TUMSIAD	17.500	57.000	226%	17	Kahramanmaraş
A29	MUSIAD/TUSIAD	84.667	264.000	212%	21	İstanbul
A30	MUSIAD	9.000	26.000	189%	24	Denizi
A31	TUSKON	70.429	193.286	174%	28	Kayseri
A32	MUSIAD/TUSKON	88.857	223.125	151%	36	Gaziantep
A33	TUSKON	61.750	100.250	62%	45	İstanbul
A34	TUSKON	14.000	22.000	57%	28	İstanbul
A35	TUSKON	45.000	68.000	51%	29	İstanbul
A36	TUMSIAD	18.000	26.000	44%	26	Kahramanmaraş
A37	TUSKON	69.500	70.000	1%	27	Konya
A38	TUSKON	68.000	54.000		18	Denizi
A39	TUMSIAD	53.333	40.000		19	Kahramanmaraş
A40	MUSIAD	64.000	43.000		31	Antalya
Ağ Ortalama		57,088	80,067			
Ağ Standart Sapma		61,395	111,429			
Ağ Minimum		0	0			
Ağ Maksimum		312	553			

Önerme 1 için ikinci koşul olan dış derece değerleri yani aktörün dışarı ile olan bağlantı sayıları -bir diğer ifade ile aktörün diğer aktörlere olan bağlantı sayıları- karşılaştırılmıştır. Çizelge 7'de görüldüğü üzere, yapılan karşılaştırma sonucunda ailelerin geçmişlerine kıyasla bağlantılarını kat be kat arttırdıkları bulunmuştur. Bu sonuçlar, neoliberal normların bu kesimlerce benimsendiğine dair dolaylı araştırmalar üzerine kurgulanmıştır. Bu çalışmada araştırma konusu aktörlerin neoliberal normları benimsediğine dair doğrudan veriler elde edilmiş değildir. Fakat 1. ve 2. Dönemde, aktörlerin dışarı ile olan bağlantıları karşılaştırıldığında; 1. dönem ilişkilerinde yer alan ağırlıklı muhafazakar eksenindeki vakıf/dernek ve kurumların, 2. dönemde dışarı ile olan bağlantılarının azaldığı, ilişki ağına 2. Dönemde neoliberal normları benimsemesi yönüyle ön plana çıkan yeni dernek/vakıf ve kurumların katıldığı görülmektedir. Ayrıca 1. dönemde ailelerin bağlantıda olduğu üniversite, yazar, araştırmacı, gazeteci konumundaki aktörlerin, 2. dönemde bazılarının derece değerlerinin azaldığı, bazılarının ilişki ağından tamamen çıktığı ya da 2. Dönemde yeni aktörlerin ağı katıldığı görülmektedir.

Önerme 2. Köklü normlara sahip, güçlü ve kapalı ağ ilişkilerinin, neoliberal normların yaygın olduğu ortamda, yapısal boşlukları kullanma eğilimleri, geçmişlerine

kıyasla artacağını öne sürmekteydi. Bunun için UCINET programı çok gelişmiş test istatistikleri sunmaktadır. Bu amaçla çalışmada, örgütsel yaşamda etkili islami ilişkilerin her iki dönemde; aracılık rollerinin ve merkez/çevre konumlarının nasıl değiştiğinin saptanması gerekir. Aracılık ve yapısal boşluk değişimine bakılabilmesi için aktörlerin farklı kümeler arasında köprü görevi üstlenme yetenekleri (arasındalık - betweenness) ve birbiriyle bağlantısı olmayan kişiler arasında bağlantı oluşturma kapasiteleri (yalın aracılık - pure brokerage) kıyaslanmıştır. Yapısal boşlukları kullanma eğilimine ilişkin bir diğer önemli gösterge ağı merkez/çevre aktörlerindeki değişimdir. Ağ yapısında merkezi konumda olan aktörlerin değişmesi, o ilişki ağında, bilgiye ve kaynaklara ulaşma yönünde hangi aktörlerin prestijli konuma geçtiklerini gösterir.

Yapılan karşılaştırma sonucunda araştırmaya konu ailelerin Çizelge 8.,9. ve 10.'da görüldüğü üzere köprü görevi üstlenme yeteneklerinin, yalın aracılık rolüne sahip aktörlerin sayısının 1980-2000 yılları arasındaki sürece göre 2001 - 2015 yılları arasında yüksek seviyede arttığı gözlenmiştir. Her iki yapı karşılaştırıldığında islami aktörlerin zamanla ilişki ağları içinde aracılık rolleri artmış yani birbiri ile bağlantısı olmayan farklı ağlar arasındaki yapısal boşlukları kullanma becerileri gelişmiştir.

ÇİZELGE 8
Aktörler Bazında Aracılık Rolünde Değişim - Arasındalık

Aktörler	ÜYELİK	1980-2000 Arasındalık Skoru	2001 - 2015 Arasındalık Skoru	% Değişim	Örgüt Yaşı	Faaliyet Yeri
A1	TUSKON	631.000	18.224.240	2788%	35	Gaziantep
A2	TUSKON	631.000	13.233.267	1997%	25	Düzce
A3	TUSKON	870.366	18.123.182	1982%	35	İnegöl
A4	TUMSIAD	631.000	11.202.359	1675%	24	Kağırmanmaraş
A5	ASKON	1.431.420	19.416.531	1256%	28	Adana
A6	TUSKON	2.420.561	25.900.236	970%	37	Ankara
A7	TUSKON/TUMSIAD	634.000	6.239.681	884%	17	Kağırmanmaraş
A8	MUSIAD	1.988.653	15.081.468	658%	59	Konya
A9	TUSKON	1.258.000	9.177.103	629%	35	Gaziantep
A10	TUSKON	2.502.000	18.091.000	623%	35	İstanbul
A11	MUSIAD	1.354.602	7.196.401	431%	22	İskenderun
A12	TUSKON	2.704.817	12.770.877	372%	43	Kayseri
A13	TUMSIAD	1.258.000	5.611.745	346%	20	Kağırmanmaraş
A14	TUSKON	1.184.800	4.936.848	317%	40	İstanbul
A15	TUSKON	4.693.694	19.279.000	311%	35	İstanbul
A16	TUSKON	3.001.145	12.292.436	310%	35	Mersin
A17	TUSKON	2.500.667	10.056.713	302%	35	Gaziantep
A18	TUMSIAD	631.000	2.446.000	288%	26	Kağırmanmaraş
A19	TUSKON	1.716.397	6.120.129	257%	29	İstanbul
A20	TUSKON	1.881.000	6.085.000	223%	22	Gaziantep
A21	MUSIAD	631.000	1.841.000	192%	24	Denizi
A22	ASKON	1.149.733	3.298.520	187%	36	Adana
A23	TUSKON	3.115.000	8.283.473	166%	32	Konya
A24	TUSKON	2.502.000	6.146.000	146%	26	İstanbul
A25	TUMSIAD	2.962.879	7.203.803	143%	31	Kağırmanmaraş
A26	MUSIAD/TUSIAD	4.360.529	10.059.026	131%	21	İstanbul
A27	MUSIAD	831.654	1.840.000	121%	30	Ereğli/Kdz
A28	TUSKON	4.544.936	9.591.631	111%	27	Konya

A29	TUSKON	3.695.289	7.787.020	111%	26	Gaziantep
A30	MUSIAD/TUSIAD	2.899.714	5.948.561	105%	58	İstanbul
A31	TUSKON	631.000	1.246.425	98%	28	İstanbul
A32	TUSKON	1.289.724	1.993.384	55%	28	Kayseri
A33	MUSIAD/TUSKON	3.679.172	5.413.116	47%	36	Gaziantep
A34	TUSKON	6.005.967	8.407.964	40%	18	Denizi
A35	TUSKON	11.872.034	15.892.331	34%	45	İstanbul
A36	TUSKON	2.506.000	3.092.489	23%	26	Ankara
A37	TUSKON	2.616.796	2.655.698	1%	46	Denizi
A38	TUMSIAD	631.000	9.228		27	İstanbul
A39	MUSIAD	7.985.651	6.640.474		31	Antalya
A40	TUMSIAD	2.541.477	2.205.188		19	Kahramanmaraş
Ağ Ortalama		892,244	1731,229			
Ağ Standart Sapma		3155,057	8227,189			
Ağ Minimum		0	0			
Ağ Maksimum		45430,281	173077			

ÇİZELGE 9

Yalın Aracılık Endeks Değerleri 1980 - 2000

		Grup	Yalın Aracılık Endeks Değerleri
1	TUSKON	Dernek	38.552
2	P.G.	Politik Güç	37.588
3	P.G.	Politik Güç	32.254
4	F.G.	Etkili Aktör 1	24.408
5	M.Ü.	Araştırmaya konu Aktör	20.509
6	P.G.	Politik Güç	20.378
7	TUSIAD	Dernek	19.233
8	MUSIAD	Dernek	19.115
9	P.G.	Politik Güç	18.780
10	A 13	Araştırmaya konu Aktör	18.638
11	Ş.M.N.	Araştırmaya konu Aktör	17.909
12	H.N.	Araştırmaya konu Aktör	17.773
13	P.G.	Politik Güç	17.638
14	H.K.	Araştırmaya konu Aktör	13.513
15	A.K.	Araştırmaya konu Aktör	12.947
16	U.G.	Etkili Aktör 2	12.141
17	A.S.	Araştırmaya konu Aktör	11.634
18	P.G.	Politik Güç	11.546
19	P.G.	Politik Güç	11.262
20	S.U.	Araştırmaya konu Aktör	10.586
21	M.B.	Araştırmaya konu Aktör	10.533
22	E.D.	Araştırmaya konu Aktör	10.117
23	TUMSIAD	Dernek	9.869

ÇİZELGE 10
Yalın Aracılık Endeks Değerleri 2001 - 2015

Sıra	Kategori	Grup	Yalın Aracılık Endeks Değerleri
1	MUSIAD	Dernek	79.582
2	TUSKON	Dernek	71.905
3	P.G.	Politik güç	69.479
4	P.G.	Politik güç	67.625
5	P.G.	Politik güç	56.301
6	P.G.	Politik güç	49.888
7	F.T.	Araştırmaya konu aktör	39.335
8	TUSIAD	Dernek	38.999
9	H.B.	Araştırmaya konu aktör	38.156
10	T.B.	Araştırmaya konu aktör	35.538
11	R.H.	Politik güç	34.964
12	F.G.	Etkili aktör 1	34.555
13	H.B.B.	Etkili aktör 2	34.334
14	N.O.	Etkili aktör 3	31.889
15	M.B.	Araştırmaya konu aktör	31.081
16	S.B.	Araştırmaya konu aktör	30.895
17	M.B.	Araştırmaya konu aktör	28.900
18	Y.K.	Araştırmaya konu aktör	26.811
19	TOBB	Kurum	26.704
20	M.U.	Etkili aktör 4	26.462
21	DEİK	Kurum	25.463
22	Ş.B.	Araştırmaya konu aktör	25.287
23	P.G.	Politik güç	24.962
24	B.B.	Araştırmaya konu aktör	24.958
25	P.G.	Politik güç	24.518
26	P.G.	Politik güç	23.867
27	P.G.	Politik güç	23.406
28	Y.B.	Araştırmaya konu aktör	22.984
29	R.M.	Etkili aktör 5	22.486
30	P.G.	Politik güç	22.413

31	A.T.	Araştırmaya konu aktör	22.129
32	K.K.	Politik güç	20.770
33	S.T.	Araştırmaya konu aktör	20.693
34	P.G.	Politik güç	20.056
35	B.N.	Araştırmaya konu aktör	17.815
36	H.Ç.	Araştırmaya konu aktör	17.695
37	A.Ç.	Araştırmaya konu aktör	17.244
38	KOSGEB	Kurum	17.173
39	O.N.	Araştırmaya konu aktör	16.768
40	GESIAD	Kurum	16.510
41	N.E.	Politik güç	16.021
42	M.K.	Araştırmaya konu aktör	15.812
43	N.T.	Araştırmaya konu aktör	15.459
44	P.G.	Politik güç	15.378
45	M.K.	Araştırmaya konu aktör	15.353
46	C.Y.	Araştırmaya konu aktör	15.296
47	A.K.	Araştırmaya konu aktör	14.353
48	T.N.	Araştırmaya konu aktör	13.535
49	E.T.	Etkili aktör 6	13.238
50	M.K.	Etkili aktör 7	13.064
51	C.N.	Araştırmaya konu aktör	13.043
52	P.G.	Politik güç	12.950
53	P.G.	Politik güç	12.854
54	P.G.	Kurum	12.825
55	KSO	Araştırmaya konu aktör	12.330
56	A.B.	Araştırmaya konu aktör	11.961
57	M.B.	Araştırmaya konu aktör	11.433
58	N.E.	Araştırmaya konu aktör	11.314

59	M.H.Ö.	Araştırmaya konu aktör	11.247
60	S.B.	Araştırmaya konu aktör	11.194
61	A.K.	Araştırmaya konu aktör	11.137
62	Y.K.	Araştırmaya konu aktör	11.080
63	ASKON	Dernek	11.005
64	P.G.	Politik güç	10.975
65	P.G.	Politik güç	10.947
66	H.A.	Araştırmaya konu aktör	10.772
67	KSO	Kurum	10.756
68	P.G.	Politik güç	10.637
69	P.G.	Politik güç	10.586
70	O.A.	Araştırmaya konu aktör	10.417

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda son yıllarda araştırılmasına ihtiyaç duyulan ve araştırmaların artması yönünde dikkat çekilen ağ değişim kuramına çeşitli katkılar sağlanmıştır. Ağ değişim kuramının temel savlarına göre güvene dayalı yerleşik ilişkilerde aktörler gelecekte gene aynı aktörlerle ilişki kurmaya eğilimlidir. Öte yandan yapısal boşluklar açısından zengin, fazlasıyla aracı konumunda olan aktörlere sahip ilişki ağlarının değişime olan meyili ise yüksektir. Bu çalışmada köklü normlara sahip, güvene dayalı güçlü ve kapalı ağ ilişkilerinin, yeni kaynaklar ve fırsatları değerlendirme potansiyeli olan durumda ne yönde değiştiği tespit edilmiş, ağ değişim kuramının işaret ettiği önemli bir kuramsal boşluğa dikkat çekilmiştir. Görülen, köklü normlara sahip, kapalı ve güçlü ağ ilişkilerinin, bilgi ve kaynaklara ulaşma potansiyelinin olduğu ortamlarda, Ağ Değişim Kuramı'nın işaret ettiği gibi direnç göstererek aynı aktörlerle devam etmediği, bunun yerine değişme eğilimi gösterdikleri, hatta benimsedikleri aracılık rolleri ve normları kendi yapılarından farklı olsa dahi yapısal boşlukları kullanma kapasitesi yüksek araçları da kendi ilişki ağlarına katarak bu süreci kolaylaştırdıklarıdır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; “dini” eksen etrafında örgütlenen güvene dayalı güçlü, kapalı ilişkilerin, neoliberal normların yayılmaya başladığı 1980 ve sonrası süreçte, kendi içlerindeki yoğunluğun azaldığını, dışarıyla bağlantıların, farklı ilişki ağları arasında köprü görevi üstlenen aracılık rollerinin ve yapısal boşlukları kullanma kapasitelerinin arttığını göstermektedir. Geçirilen değişimi güvene dayalı güçlü, kapalı ilişkilerden, gevşek ve çıkara dayalı yapılara geçiş gibi kesin bir sonuca varmak için başka verilere ihtiyaç olsa da araştırma sonucunda yerleşik ve güvene dayalı ilişkilerin daha gevşek ve kendini kapalılıktan kurtaran bir yapıya yöneldiği açıkça görülmektedir.

Bu değişimde neoliberal normların sahiplenip sahiplenilmediği belli olmasa bile benimsenmesi “dini” eksen etrafında toplanan ilişki ağlarının değişimine meşruiyet sağlamış ve bunu kolaylaştırmıştır.

Türkiye bağlamında yorumlandığında ise 1980’lerden itibaren genel yapıyı etkisi altına alan neoliberal uygulamalar ve peşi sıra ilişkilere yerleşmeye başlayan neoliberal normlar, dine dayalı ilişki yapılarında da kendini göstermekte ve hatırı sayılır bir yer edinmektedir. Örgütsel yaşam içinde ele alınan neoliberal islami ailelerin ilişkilerinin ilk 20 yıl ve son 15 yılına yönelik yapılan karşılaştırmada, dışarıya yönelik bağlantıların, aracılık rollerinin ve yapısal boşlukların kat be kat artması ve politik güçlerin son 15 yılda bu ağlar içinde yer alması bilgi ve kaynağa daha kolay ulaşma çabaları olarak yorumlanabilir. Her iki dönemde de yer alan, neoliberal normları benimsemiş farklı ağlardan aktörlerle kurulan ilişkilerin, bu değişimde payını göz ardı etmemek gerekir. Öyle ki her iki dönemde de neoliberal islami aktörlerin ilişkilerinde göze çarpan vakıf ve derneklerin yoğunluklarının zaman içinde azalması, aktörlerin yer değiştirmesi, yeni aktörlerin katılması, üniversiteler, araştırmacı-yazar-gazeteciler gibi yapıyı dışarıya daha kolay ve hızlı açacak araçların rollerinin de bu değişimde önemli payı olmuştur. Öte yandan bu çalışmada araştırma konusu aktörlerin neoliberal normları benimsediğine dair doğrudan veriler elde edilmiş değildir. Bu çalışmanın neoliberal normların bu kesimlerce benimsendiğine dair dolaylı araştırmalar üzerine kurgulanmış olması araştırmancının kısıtları arasındadır.

Bu çalışmanın Türkiye bağlamında bir diğer önemli katkısı ise araştırmaya konu örgütsel yaşamda etkili islami aktörlerin kesitsel bir zaman dilimi içindeki değişimlerinin, karşı eksenlerdeki gruplarla –laik, liberal- karşılaştırılması yerine kendileri ile kıyaslanarak yapılmasıdır. Yönetim ve organizasyon yazınında, sosyal ağ analizinin yöntem olarak kullanıldığı çalışmalara bakıldığında, farklı iki grup alınarak karşılaştırma eksenli araştırmaların daha çok tercih edildiği gözlenmiştir. Bu araştırmancının, aynı aktör grubuna yönelik zaman içindeki değişimi içeren kesitsel bir çalışma olması, bundan sonraki bu tip çalışmalara yardımcı olabilecektir.

Çalışma ayrıca Ağ Kuramı’nın temel savlarına yönelik çeşitli katkılar sağlamaktadır. Cemaat yapılarında görülen güvene dayalı güçlü bağlardan oluşan ağ ilişkilerinin (Bordieu, 1983; Coleman, 1988 ve Podolny, 2001) cemiyet yapılarına doğru evrildiği ortamlarda –bu çalışmada neoliberal normların yaygın olduğu ortamlar- üzerinden ele alınmıştır, gevşek bağlardan (Granovetter, 1973) oluşan ağ ilişkileri aktörlere daha çok fayda sağlayabilir. Sonuçlar, Burt’un (1992), yapısal boşlukların aracılık faaliyetleriyle doldurulmasının sosyal sermaye açısından daha öncelikli olduğunu tezi ile örtüşmektedir.

Bu çalışmanın yöntemsel katkısı ise ülkemizde örgüt kuramı alanında oldukça az sayıda yapılan ağ analiz yöntemi’nin kullanılmasıdır. Örgüt kuramı dışındaki diğer sosyal bilimler alanlarında detaylı ağ analizleri içeren kapsamlı çalışmalara rastlanmamıştır. Ülkemizde ağ düzeneği araştırmalarına olan ilginin düşük olması;

yöntem konusundaki bilgi eksiklikleri, veri toplama zorlukları ve geleneksel araştırma yöntemlerine olan bağlılık gibi nedenlerle açıklanabilir. Ağ düzeneği kuramı ve araştırmalarının geleneksel bilim anlayışından ayrılarak son yüzyıl başlarında fizikte başlayıp diğer çalışma alanlarına yayılan yeni bir düşünce akımının ürünlerinden birisi olduğu unutulmamalıdır (Sözen, 2012). Bu çalışmayla, Türkiye’de örgüt kuramı alanında ağ araştırmalarına ilgi duyabilecek kişilere yöntem ve kurama ilişkin temel bilgilerin kazandırılması da hedeflenmiştir. İş hayatındaki örgütler ve bireyler arası etkileşimlerin ağ araştırmalarıyla incelenmesi, ülke ekonomisini şekillendiren perde arkasındaki dinamiklerin açıklanması bakımından önem taşımaktadır.

Gerçekleştirilen çalışmanın, ağ düzeneği araştırma yöntemlerinin kendine özgün anlayışından kaynaklanan bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmada ikincil veri kaynakları kullanılmıştır. Nitel görüşmelere kıyasla, ikincil veri kaynaklarının güvenilirliği daha düşük bir veri toplama şekli olmasına rağmen, araştırmaya konu aktörlerin örgütsel yaşamda etkili islami aktörler olduğu düşünüldüğünde, yüz yüze görüşmelerde alınacak verinin gerçeği yansıtması şüpheli görülebileceğinden, ikincil verilerin aktörler için daha güvenilir olabileceği de söylenebilir. Bir diğer kısıt ise araştırmanın neoliberal uygulamaların git gide ilişkilerin biçimini değiştiren normlar haline gelmesini mevcut araştırmaları baz alarak ön kabul olarak görmesi ve tekrar ölçme yolunu tercih etmemesidir.

İleriye yönelik yapılacak çalışmalarda ağların yapısal özelliklerini ölçmeye yönelik çalışmalar yerine, değişimine, nasıl evrildiğine, hangi koşullarda değişime nasıl cevap verdiğiye yönelik ağ değişim kuramına katkı sağlayacak çalışmalara yönelinmesi önerilmektedir. Özellikle veri toplama aşaması kısıtlayıcı olsa da belli zamansal periyodları içeren boylamsal çalışmalar, yazının işaret ettiği ağ süresi ve ağın büyüklüğünün değişime getirdiği kısıtlara dikkat çekmeleri açısından yazında önemli kuramsal boşlukları dolduracaktır. Türkiye bağlamında, dini eksen etrafında örgütsel yaşamda etkili aktörlere yönelik yapılacak çalışmalarda, mevcut ortamda var olan dernekler ele alınırken, arka yüzde bu dernekleri etkileyen farklı sosyal sermaye yapılarını içinde barındıran vakıf ve benzeri kurumlar göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Ahuja G., Soda G., Zaheer A. 2011, *The Genesis and Dynamics of Organizational Networks*, *Organization Science*, 23 (2): 434-448.
- Arslan, M. 2001, The work ethic values of Protestant British, Catholic Irish and Muslim Managers. *Journal of Business Ethics*, 31: 321-339.
- Boratav, K. 2003, *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2009*. İmge Kitapevi Yayınları, 16. Baskı. İstanbul.
- Brass, D.L., Galaskiewicz, J., Greve, H., ve Tsai, W. 2004, Taking stock of networks and organizations: A multilevel perspective. *Academy of Management Journal*, 47 (6): 795-17.
- Buğra, A. 2004. *Sürekli kriz politikaları*. Hazırlayanlar Neşecan Balkan, Sungur Savran, MetisYayınları, 1.Baskı.
- Buğra, A. 2014. *Türkiye’de yeni kapitalizm (siyaset, din ve iş dünyası)*. İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Burt, R. S.1992. *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Burt, R. S. 1997a. The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42: 339-365.
- Burt, R. S. 2001, The social capital of structural holes, *New Directions in Economic Sociology*, Ed. Mauro F. Guillen vd., Russell Sage Foundation, New York.
- Cohen, D, ve Prusak, L. 2001. *In good company: How social capital makes organizations work*. Harvard Business Press.
- Dardot ve Laval, 2012. *Dünyanın Yeni Aklı, Neoliberal toplum üzerine deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Durak, Y., 2011. *Emeğin tevekkülü*, İletişim Yayınları, 1. Baskı
- Foucault, M. 2008. *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège De France, 1978-79*. çev. Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan
- Fukuyama, F. 1995. *Trust: social virtues and the creation of prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Gargiulo, M. ve Benassi, M. 2000. Trapped in your own net? Network cohesion, structural holes, and the adaptation of social capital, *Organization Studies*, 183 – 196.
- Göle, N. 2011. *Melez desenler*, Metis Yayınları.
- Granovetter, M. 1973. The strength of weak ties, *American Journal of Sociology*, 78: 1360-1380.
- Granovetter, M. 1983. The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory*,1: 201-233.
- Gulati, R.1995. Does familiarity breed trust? The implications of repeated ties for contractual choice in alliances. *Academy of Management Journal*, 38: 85-112.
- Heidt, G. E. 2006. *A decscriptive, correlational analysis between social capital and performance of six sigma professionals*, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment

- of The Requirements for The Degree Doctor of Management in Organizational Leadership, University of Phoenix.
- Inkpen, A. C. ve Beamish, P. W. 1997. Knowledge, bargaining power, and the instability of international joint ventures. *Academy of Management Review*, 22: 177-202.
- Karagül, M. ve Dünder, S. 2006. Sosyal sermaye ve belirleyicileri üzerine ampirik bir çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6: 61-78.
- Kuran, T. 2002. *İslamın ekonomik yüzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özen, Ş. ve Aslan, Z. 2006. İçsel ve dışsal sosyal sermaye yaklaşımları açısından Türk toplumunun sosyal sermaye potansiyeli: Orta Doğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6: 130-161.
- Park, S., ve Ungson, G. 1997. The effect of national culture, organizational complementarity, and economic motivation on joint venture dissolution. *Academy of Management Journal*, 40: 279-307.
- Podolny, J.M. 2001. Networks as the pipes and prisms of the market. *The American Journal of Sociology*, 107: 33-60.
- Sargut, A. S. 2001. *Kültürlerarası farklılaşma ve yönetim*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sargut, A.S. 2006. Sosyal sermaye: yapının sunduğu bir olanak mı, yoksa bireyin amaçlı eylemi mi? *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12: 1-13.
- Sargut, A.S. 21.03.2009. *Liberal-cemaatçi yakınlaşmasındaki kan uyumsuzluğu nasıl aşıldı?* 10.10.2010. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=927237&Date=21.03.2009&CategoryID=99>
- Sargut, S. ve Kırkbeşoğlu, E. 2011, *Türkiye’de örgüt seçkinleri: Farklılıkları ve etkileri kapsamında seçkinliğin yeniden değerlendirilmesi*. Başkent Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Doktora Tezi.
- Savran, S. 2013, *Neoliberalizm, islamcı sermayenin yükselişi ve AKP*. Hazırlayanlar Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü, Yordam Kitap, 1. Baskı
- Smidt, C. *Religion as social capital: Producing the common good*, Baylor University Press, United States of America.
- Soda, G., Usai, A. ve Zaheer, A. 2004. Network Memory: The Influence of Past and Current Networks on performance. *Academy of Management Journal*, 47: 893-906.
- Sözen, C. 2007. *Bağlam kapsamında örgütler arası ağ düzenekleri: dayanıklı ev aletleri sektörü örneği*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara.
- Sözen, C. ve Basım, N. 2012. *Örgüt kuramları*, Beta Yayınları.
- Stokman, F.N ve Doreian, P. 2003. *Evolution of social networks: Processes and principles*. <http://www.stokman.org/artikel/97Dore.EvoSNPro%26Prin.ESN.pdf>
- Uzzi, B. 1999. Social relations and networks in the making of financial capital. *American Sociological Review*, 64: 481-505.
- Yavuz, M. H. 2005. *Modernleşen müslümanlar: Nurcular, nakşiler, milli görüş ve Ak Parti*, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Zaheer, A ve Soda, G. 2009. Network Evolution: The Origins of Structural holes. *Administrative Science Quarterly*, 51: 1-31

Funda Kılıç, 1997 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. 1997 – 1998 yılları arasında Financial Times bünyesinde Türkiye’de organize edilen workshopların proje koordinatörlüğünü üstlendi. 1998 – 2006 yılları arasında finans sektörünün önde gelen bankalarında satış yöneticisi olarak görev aldı. 2011 yılında Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme Organizational Behavior Ana Bilim Dalı’ndan yüksek lisans derecesini aldı. 2014 yılından itibaren Tübitak- Tüside kurumunun şirketlere ve kamu kuruluşlarına yönelik dış danışman ve eğitmen kadrosunda görev aldı. 2016 yılında Marmara Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon bilim dalında “Kapalı ve Güçlü Ağlara dayalı Sosyal Sermayede Değişim: Türkiye Örgütsel Yaşamında İslami Sosyal Sermayenin Yapısal Evrimi” konulu doktora tezini veren Funda Kılıç, kurumsal yönetim konularında global şirketlere verdiği danışmanlıkların yanı sıra 2018 yılından itibaren farklı teknokentlerde start upların hızlandırılmış eğitim programları kapsamında mentorluk vermeye devam etmektedir.

Binali Doğan, 1974 yılında İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nden mezun olmuştur. İşletme alanındaki doktora derecesini 1986 yılında Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nden almıştır. Yönetim ve organizasyon, metodoloji ve sosyal bilim felsefesi alanlarında çalışmalarına devam etmektedir.